

*Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2024. № 11.*

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.11.4>

УДК 33.021:657.424

A. O. Muzychenko,

к. е. н., доцент завідувач кафедри статистики та економічного аналізу,

НУБіП України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5442-0516>

I. D. Lazaryshyna,

д. е. н., професор, професор кафедри статистики та економічного аналізу,

НУБіП України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1183-7530>

КОМПАРАТИВНА ОЦІНКА ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ ЕВОЛЮЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОГО АНАЛІЗУ У XX-XXI СТОЛІТТЯХ

A. Muzychenko,

Phd in Economics, Associate Professor,

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

I. Lazaryshyna,

Doctor of Economic Sciences, Professor,

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE PATTERNS OF THE EVOLUTION OF INVESTMENT ANALYSIS IN THE XX-XXI CENTURIES

У статті досліджено формування закономірностей інвестиційного аналізу від епохи становлення ринкової економіки до сучасного етапу соціально-економічних відносин. Предметом статті є характеристика економічних відносин, що склалися, драйверів виникнення та розвитку інвестування та його аналітичного забезпечення у двадцятому – двадцять першому століттях. Відповідно визначені мета, завдання та методологія дослідження. На основі комплексного підходу узагальнено історичні передумови розвитку бухгалтерського обліку та економічного аналізу. Застосування методології компаративного аналізу дозволило визначити основні закономірності та умови виникнення та еволюції інвестиційного аналізу. Покладений в основу статті концептуальний підхід дозволяє простежити тісноту зв'язку і взаємозалежності появи і еволюції капіталу і форми його вкладення – інвестиційної діяльності. На основі цього визначено напрямки подальшого розвитку інвестиційного аналізу у двадцять першому столітті.

The article examines the formation of patterns of investment analysis from the era of the formation of the market economy to the modern stage of socio-economic relations. The subject of the article is a description of the economic relations that have developed, the drivers of the emergence and development of investment and its analytical support in the twentieth - twenty-first centuries. Accordingly, the purpose, tasks and methodology of the research are defined. The article determines that today there is not enough scientific research on the historical foundations of the development of the analysis of investment activity as a practical and scientific activity. The article provides a periodization of the stages of the development of accounting and economic analysis in the 19th-21st centuries based on a conceptual approach to studying the historical foundations of the development of accounting and analysis. On the basis of a comprehensive approach, the historical prerequisites for the development of accounting and economic analysis are summarized. The application of the methodology of comparative analysis made it possible to determine

the main patterns and conditions of the emergence and evolution of investment analysis. The conceptual approach based on the article allows us to trace the close connection and interdependence of the appearance and evolution of capital and the form of its investment - investment activity. The information society has formed its rules and approaches to the formation, systematization, understanding, and use of large databases on any economic issue. This is especially relevant for investment analysis based on innovativeness. Based on this, directions for the further development of investment analysis in the twenty-first century are determined. The article establishes that in the 21st century there is a constant differentiation of types and methods of analysis to implement a wider range of its functions. The organization of analysis is being improved using the possibilities of the digital economy, with the emergence of new analytical programs for processing Big Data. Attention to strategic analysis and investment analysis, analysis in a risk-oriented environment, especially in the conditions of martial law, is constantly growing.

Ключові слова: *облік, аналіз, інвестиції, розвиток, системний підхід, компаративний аналіз.*

Keywords: *accounting, analysis, investment, development, systematic approach, comparative analysis.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. XXI століття вирізняється від попередніх епох значним розвитком наукових досліджень. Перевагою при цьому є зближення наукової і практичної складових усіх сфер життя, у тому числі економічної. Інформаційне суспільство сформувало свої правила і підходи до формування, систематизації, осмислення, використання великих баз даних з будь-якого економічного питання. Але забезпечення системності та об'єктивності для інноваційного вирішення проблем у економічній сфері потребує урахування тих історичних надбань, які були сформовані у процесі розвитку суспільно-економічних відносин. Адже саме за

таким підходом урахування принципу історизму та діалектичного методу дозволяє визначити тенденції, що вже склалися і які тільки започатковані. Значною мірою це стосується також аналізу господарської діяльності у цілому та інвестиційного аналізу – зокрема. Однак на сьогодні недостатньо наукових досліджень щодо історичних засад розвитку аналізу інвестиційної діяльності як практичної та наукової діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Період кінця XIX – XXI століття суттєво відрізняється від попередніх століть розвитку соціально-економічних відносин. Їх сутності, закономірностям і теоретичному обґрунтуванню присвячено багато досліджень зарубіжних і вітчизняних науковців. Вивченню історичних засад розвитку аналізу господарської діяльності як практики, так і науки стосовно цього періоду присвячені дослідження українських вчених – аналітиків М.А. Болюха, В.З. Бурчевського, М.І. Горбатка, М.Г. Чумаченка[1], С.І. Шкарабана, М.І. Сапачова[2], І.В. Сіменко, Т.Д. Косової [3], І.Й. Яремко І.Й., О.С. Лемішовської [4]. Однак потребують уточнення основні риси еволюції аналізу господарської діяльності у цілому та інвестиційного аналізу – зокрема у XX – XXI століттях на основі систематизації ключових історичних умов розвитку суспільно-економічних відносин, економічних теорій, бухгалтерського обліку, аналізу господарської діяльності у їх функціональному взаємозв'язку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є сформулювати основні риси еволюції аналізу інвестиційної діяльності та бухгалтерського обліку як його інформаційної бази у XX – XXI століттях на основі систематизації ключових історичних умов розвитку суспільно-економічних відносин, економічних теорій, бухгалтерського обліку, аналізу господарської діяльності у взаємозв'язку і взаємозалежності.

Для досягнення цієї мети у статті визначено наступні завдання:

- періодизація етапів розвитку бухгалтерського обліку та економічного аналізу у ХІХ –ХХІ століттях на основі концептуального підходу до вивчення історичних засад розвитку обліку та аналізу;
- систематизація інформації щодо розвитку соціально-економічних відносин, економічних концепцій, обліку та аналізу господарської діяльності у ХІХ – ХХІ століттях;
- визначення закономірностей і умов розвитку аналізу інвестиційної діяльності у ХІХ – ХХІ століттях в умовах глобалізації з використанням методології компаративного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Наслідком промислових революцій у багатьох європейських країнах стало значне зростання кількості промислових, сільськогосподарських підприємств, комерційної торгівлі. Збільшилася кількість найманих працівників. Виникла і реалізувалася потреба в організації виробництва і праці. Також значно зросли обсяги використання ресурсів, у тому числі – фінансових. Збільшення кількості підприємств обумовило зростання потреби в інвестиційних ресурсах. Розширювалися і диверсифікувалися фінансові ринки багатьох європейських країн та США. Протягом ХХ і початку ХХІ століття продовжувався і посилювався інституціональний розвиток економіки («Вашингтонський консенсус»), відповідно, державне регулювання ринкового середовища. Відбувається потужний розвиток міжнародних економічних відносин, глобалізація економіки (виробництва, ринків, фінансів) і, відповідно, регулювання міжнародної економічної діяльності країн. Здійснюється переливання капіталу у формі інвестицій.

Практика соціально-економічних процесів потребувала теоретичного осмислення і обґрунтування. У кінці ХІХ століття завершився четвертий етап еволюції класичної політичної економії, що було пов'язано з роботами Д. Рікардо, Дж. С. Мілля, Карла Маркса. Дж. С. Міллем у його роботі - «Основи політичної економії і деякі аспекти їх прикладання до соціальної філософії»

було здійснено методологічний внесок у теорію вартості, теорію грошей, теорію продуктивної праці, теорію капіталу, теорію доходів, теорію народонаселення, теорію реформ. Актуальність його робіт щодо внеску в еволюцію інвестиційного аналізу полягає у визначенні капіталу як основи інвестицій, які, у свою чергу сприяють зростанню зайнятості населення. У фундаментальній праці Карла Маркса «Капітал» всебічно розглянуто методологічні питання економічної теорії щодо сутності, органічної структури, накопичення капіталу і розподілу доходів при капіталізмі. Вона відіграла велику роль у виникненні теорії інвестиційного аналізу. Хоча ряд положень теорії капіталу Карла Маркса пов'язані більш з обґрунтуванням політичних впливів і наслідків використання капіталу як засобу експлуатації пролетаріату, значна увага приділена економічній складовій. Стосовно внеску у теорію інвестицій важливим є трактування капіталу як самозростаючої вартості і взаємозв'язок її з доданою вартістю і накопиченням капіталу. Такий методологічний підхід теорії капіталу знайшов своє відображення в методиці аналізу доходності інвестицій.

З 70-х років XIX століття також почалося формування неокласичного напрямку економічної думки. На зміну класичної політичної економії прийшла теорія маржиналізму. Вплив її як теоретичної першооснови інвестиційного аналізу можна співвіднести з дослідженнями Дж.Б. Кларка про відсоток на капітал та взаємозв'язку граничної продуктивності з поведінкою капіталу.

Початок XX століття обумовив появу і динамічний розвиток інституціоналізму, тобто відбулося поширення уваги економістів не тільки на економічні, але й на неекономічні проблеми соціально-економічного розвитку. Важливим для забезпечення системності генези інвестиційного аналізу було обґрунтування в кейнсіанстві прямого взаємозв'язку розширення зайнятості населення із збільшенням масштабів інвестування, а також із зростанням національного доходу.

Враховуючи величезні масштаби росту промислового і сільськогосподарського виробництва, сфери обміну та накопичення

концептуальних підходів у бухгалтерському обліку почалося створення теоретичних основ бухгалтерського обліку як науки (кінець XIX ст.), адже необхідним було теоретичне осмислення практики ведення облікових операцій, організації обліку, систематизації та узагальнення теорії калькулювання, балансової теорії, категорійно - понятійного апарату обліку. Потрібно було узгодити сучасні економічні теорії та теорію бухгалтерського обліку. Виникли бухгалтерські школи персоналістів та інституціоналістів. Спостерігалось посилення контрольної та інформаційної функцій обліку. Поява і розвиток управлінського обліку було відповіддю на запити бізнесу і базувалися на теорії маржиналізму. Щодо еволюції обліку як основної інформаційної бази аналізу у період з середини XX століття по теперішній час, то вона характеризується пошуком нової парадигми обліку, розвитком практики і теорії бухгалтерського обліку на національному і міжнародному рівнях, впровадженням міжнародних і національних стандартів бухгалтерського обліку і фінансової звітності, створенням міжнародних і міжурядових організацій з бухгалтерського обліку. Ці процеси обумовили з однієї сторони застосування принципу плюралізму методології обліку, а з іншої – уніфікацію бухгалтерського фінансового і управлінського обліку та фінансової звітності. Особливістю цього етапу стали також: поява і розвиток стратегічного управлінського обліку, диверсифікація звітності для потреб управління, відхід від пріоритетності тільки фінансової звітності до інтегрованої звітності, звітів про управління, соціальних звітів. Тобто спостерігається процес формування граничної корисності облікової інформації для стейкхолдерів та інвесторів. Тим більше, прийняття рішень в інвестиційному аналізі потребує оцінку значних обсягів інформації облікового та позаоблікового характеру, аналізу ринків, технічного та фундаментального аналізу, урахування як загальнодержавних стратегічних планів, стратегії сталого розвитку, так і ділових стратегій суб'єктів господарювання.

Сукупність теоретичних розробок у сфері економічної теорії та бухгалтерського обліку створили передумови формування теоретичних засад аналізу як науки. Як зазначали С.І. Шкарабан та М.І. Сапачов, аналіз балансу і

комерційні вирахування послужили основою для виникнення самостійної науки, яка трансформувалася в аналіз господарської діяльності. Виникнення і розвиток економічного аналізу зумовлені постійно зростаючою потребою управління виробництвом на всіх його ієрархічних рівнях. Вони вважали, що становлення економічного аналізу як економічної науки відбувалося, починаючи з XII століття шляхом поступового розширення його рамок в різних країнах світу [1, с. 5]. Варто погодитися з думкою І.В.Сіменко, Т.Д. Косової, І.В. Гречиної та інших, що саме діалектичний процес диференціації й інтеграції сприяв виділенню спеціальних економічних наук, у тому числі й аналізу господарської діяльності. На сучасному етапі значного поширення набула неокласична школа, яка на перший план висуває питання об'єктивності результатів аналізу в умовах інфляційних процесів, підвищення ефективності виробництва і конкурентоспроможності продукції шляхом використання результатів аналітичної роботи в процесі управління суб'єктами господарювання [3, с. 26].

Іншої думки дотримувалися науковці М.А. Болюх, В.З. Бурчевський, М.І. Горбатов, М.Г. Чумаченко та інші вчені аналітичної наукової школи КНЕУ, які зазначали, що економічний аналіз як наука сформувався на початку XX століття, завданням якої повинно було стати вивчення діяльності господарства, виявлення резервів виробництва, обґрунтування управлінських рішень. При цьому вони запропонували наступну періодизацію розвитку економічного аналізу як науки: до революції 1917 року, післяреволюційний період, період переходу до ринкових відносин [1, с. 31]. На думку І.В. Сіменко, Т.Д. Косової та інших, «засновником аналізу господарської діяльності є Аристотель, який, крім безпосереднього розвитку економічної думки, намагався проникнути в сутність економічних явищ, вивчити закономірності їх розвитку. Подальший і більш інтенсивний розвиток аналіз господарської діяльності одержав завдяки англійським і французьким вченим XVII-XVIII с. – класикам політекономії, які вперше застосували абстрактний метод дослідження» [3, с.25]. Підтримуємо думку вчених М.А. Болюх, В.З. Бурчевського, М.І. Горбатка, М.Г. Чумаченка та

інші вчених, що всі атрибути аналізу господарської діяльності як науки сформувалися на початку ХХ століття.

Узагальнимо основні закономірності розвитку суспільно-економічних відносин, економічних теорій, бухгалтерського обліку, аналізу господарської діяльності у ХІХ – ХХІ століттях у Таблиці 1.

Таблиця 1. Взаємозв'язок розвитку суспільно-економічних відносин, економічних теорій, бухгалтерського обліку, аналізу господарської діяльності у ХІХ – ХХІ століттях

Основні риси розвитку соціально-економічних відносин	Основні риси розвитку економічної теорії	Основні риси розвитку бухгалтерського обліку	Основні риси розвитку аналізу господарської діяльності
Етап 4. Кінець ХІХ століття – середина ХХ століття			
Виробнича концепція побудови економіки. Зростання масштабів промислового і сільськогосподарського виробництва і пов'язане з цим удосконалення техніки, технології та організації праці і виробництва. Формування і розвиток фінансових ринків. Зростання потреби в вкладеннях капіталу у сферу матеріального виробництва і торгівлі.	Активізація розвитку економічної теорії. Розвиток теорій капіталу А.Сміта, Дж.С.Мілля, К.Маркса. Розробка концепції «мультиплікатора інвестицій» Дж. М. Кейнсом. Поява і розвиток кейнсіанства. Формування науки про управління.	Створення теоретичних основ бухгалтерського обліку як науки (кінець ХІХ ст). Виникнення бухгалтерських шкіл персоналістів та інституціоналістів. Посилення контрольної та інформаційної функцій обліку. Поява і розвиток управлінського обліку. Активізація розвитку бухгалтерського обліку. Масова підготовка бухгалтерів у навчальних закладах.	Поява та удосконалення типологічного аналізу балансу і фінансових результатів. Відсутність системної організації аналізу. Розробка концепції типологічної методики аналізу рентабельності. Виникнення теоретичних засад аналізу як науки.

Основні риси розвитку соціально-економічних відносин	Основні риси розвитку економічної теорії	Основні риси розвитку бухгалтерського обліку	Основні риси розвитку аналізу господарської діяльності
Етап 5. 3 середини ХХ століття по даний час			
<p>Розвиток міжнародних економічних відносин, свобода підприємницької діяльності, переливання капіталу у формі інвестицій. Лібералізація цін. Державне регулювання ринкового середовища. Глобалізація економіки(виробництва, ринків, фінансів). Регулювання міжнародної економічної діяльності країн. Функції менеджменту відокремлені від права власності. Інституціональний розвиток економіки – «Вашингтонський консенсус».</p>	<p>Маркетингова концепція побудови економіки. Неокласична економічна теорія. Ідеї монетаризму, ігнорування положень кейнсіанства, неокласичного синтезу, можливостей інституціональної теорії. Неоліберальна теорія. Теорія державного регулювання економіки. Інституціонально-еволюційний розвиток економічної теорії. Відбулися зміни у тлумаченні категорії «капітал».</p>	<p>Розвиток практики і теорії бухгалтерського обліку на національному і міжнародному рівнях. Обов'язкова публічність фінансової звітності. Впровадження міжнародних і національних стандартів бухгалтерського обліку і фінансової звітності. Створення міжнародних і міжурядових організацій з бухгалтерського обліку. Створення систем управлінського обліку. Уніфікація бухгалтерського фінансового і управлінського обліку та фінансової звітності. Бухгалтерський облік виокремлюється як самостійна галузь практичної управлінської діяльності. Застосування принципу плюралізму методології обліку. Поява і розвиток стратегічного управлінського обліку.</p>	<p>Створення можливостей використання інформації фінансової звітності в фінансовому аналізі та фінансовому менеджменті. Аналіз господарської діяльності виокремлюється як самостійна галузь практичної управлінської діяльності. Розвиток функцій економічного аналізу. Розвиток методик внутрішнього і зовнішнього аналізу. Диференціація видів, методик, користувачів аналітичної інформації. Створення стандартів бізнес-аналізу. Створення і функціонування міжнародних та національних організацій у сфері фінансового та бізнес-аналізу. Розвиток теорії, організації і методології аналізу господарської діяльності, фінансового аналізу, стратегічного аналізу. Типізація організації аналізу.</p>

*Сформовано і доповнено авторами за [2,с.25-74].

Отже, як бачимо, спостерігається наявність тісних і логічно обумовлених причинно-наслідкових зв'язків між розвитком суспільно-економічних відносин, економічних теорій, бухгалтерського обліку, аналізу господарської діяльності у XIX – XXI століттях. Щодо впливу цих процесів на розвиток аналізу господарської діяльності в цілому та інвестиційного аналізу як його частини – то у зв'язку з зростанням потреби з боку власників та інвесторів у фінансовій інформації у період кінця XIX – середини XX століття було розроблено методики типологічного аналізу балансу і фінансових результатів та концепцію типологічної методики аналізу рентабельності. Тим більше, що необхідна категорійно - понятійна база та облікова інформація у вигляді фінансової звітності вже була створена.

Якісний «стрибок» у розвитку аналізу господарської діяльності розпочався у кінці XX століття і продовжує набирати оберти у XXI столітті. Він виокремлюється як самостійна галузь практичної управлінської діяльності, адже значно зросла потреба у професійних бізнес-аналітиках, фінансових та інвестиційних аналітиках. Створилися і функціонують міжнародні та національні організації у сфері фінансового та бізнес-аналізу, асоціації інвестиційного бізнесу та менеджменту. Відповідно були розроблені і застосовуються стандарти бізнес-аналізу.

Зростання масштабів бізнесу на національному і міжнародному рівнях у зв'язку з глобалізаційними процесами призвело до збільшення користувачів аналітичної інформації. Відповідно, спостерігається постійна диференціація видів і методик аналізу для реалізації ширшого кола його функцій. Удосконалюється організація аналізу з використанням можливостей цифрової економіки, появою нових аналітичних програм для опрацювання Big Data. Постійно зростає увага до стратегічного аналізу та інвестиційного аналізу, аналізу у ризико - орієнтованому середовищі, особливо в умовах воєнного стану.

Всі ці процеси потребували і потребують наукової систематизації та осмислення, що призвело до розвитку та вдосконалення теорії, організації і методології аналізу господарської діяльності.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Проведене у статті дослідження дозволило на основі концептуального підходу до вивчення історичних засад розвитку обліку та аналізу з урахуванням закономірностей еволюції соціально-економічних відносин та економічної теорії визначити основні закономірності і тенденції аналізу господарської діяльності, на основі яких можливий прогноз його подальшого удосконалення у XXI столітті. Відповідно сформовано генезис еволюції аналізу інвестиційної діяльності на основі теорії капіталу та перспективи і проблеми його удосконалення з урахуванням глобалізаційних процесів.

Література

1. Аналіз господарської діяльності: навчальний посібник / за заг. ред. І.В. Сіменко, Т.Д. Косової. К.: Центр учбової літератури, 2013. 384с.
2. Болюх М.А., Бурчевський В.З., Горбатов М.І. Економічний аналіз: навч. посіб. / За ред. акад. НАНУ, проф. М.Г. Чумаченка. Київ : КНЕУ, 2001. 540 с.
3. Економічний аналіз діяльності промислових підприємств / за ред. С.І. Шкарабана, М.І. Сапачова. Тернопіль : ТАНГ, 1999. 405с.
4. Яремко І.Й., Лемішовська О.С. Історія обліку, аналізу та аудиту : навч. посіб. / І. Й. Яремко, О.С. Лемішовська. Львів : Львівська політехніка, 2015. 220с.

References

1. Simenko, I.V. and Kosova, T.D. (2013), Analiz hospodars'koyi diyal'nosti: navchal'nyu posibnyk [Analysis of economic activity: a study guide], Center of Educational Literature, Kyiv, Ukraine.

2. Bolyukh, M.A., Burchevskyi, V.Z. and Horbatok, M.I. (2001), Ekonomichnyy analiz [Economic analysis], KNEU, Kyiv, Ukraine.

3. Shkarabana, S.I. and Sapachova, M.I. (1999), Ekonomichnyy analiz diyal'nosti promyslovykh pidpryyemstv [Economic analysis of the activity of industrial enterprises], TANG, Ternopil, Ukraine.

4. Yaremko, I.Y. and Lemishovska, O.S. (2015), Istoriya obliku, analizu ta audytu : navch. posib. [History of accounting, analysis and auditing : teaching. manual], Polytechnic, Lviv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2024 р.